

Criticisms of restorative justice

*Hakime Farnam*¹

1. Instructor, Department of Law, Faculty of Law and Social Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran.

Email: ha.farnam@pnu.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

انجمن ایرانی حقوق‌پژوهی

انجمن ایرانی حقوق‌پژوهی

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

DOI:

10.22034/JCLC.2021.254926.1434

Received:

21 May 2021

Accepted:

29 June 2021

Published:

1 March 2023

ABSTRACT

Restorative justice is a term used in recent decades in criminal policy, which has received unprecedented acclaim as in any other emerging theory and phenomenon. They have since emerged, and efforts are still underway to continue and develop these effects within the criminal justice system. However, it seems to us that the time has come for the sheer submission of effective and effective expertise on imported and emerging theories and their practical implications, although the criminal justice system of our country has already experienced such Adoption of issues such as conditional release, suspended sentence, imprisonment alternatives and the like has benefited, and should not be seen as a reason for the successful adoption of any import theory and its operation. The

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

authors criticize the restorative justice approach and after examining the criticisms of restorative justice in the two areas of nature and results of programs, the inadequacy of its models and programs and the need for a comprehensive review of restorative justice challenges. And they turned to the opportunity and made suggestions. The method of information orientation in this article is a library and the materials are analyzed in a descriptive manner.

Keywords: Restorative Justice, Criticism, Philosophy, Bill of Restorative Justice, Challenge.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements:

The authors would like to thank Dr. Mohammad Ali Mahdavi Sabet for his cooperation in preparing and writing this research.

Author Contributions:

Hakime Farnam: Conceptualization, Methodology, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Farnam, Hakime. "Criticisms of Restorative Justice" *Journal of Criminal Law and Criminology* 10, no. 20 (March 1, 2023): 391-415.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

Restorative justice is a term used in recent decades in criminal policy, which has received unprecedented acclaim as in any other emerging theory and phenomenon. They have since emerged, and efforts are still underway to continue and develop these effects within the criminal justice system. However, it seems to us that the time has come for the sheer submission of effective and effective expertise on imported and emerging theories and their practical implications, although the criminal justice system of our country has already experienced such Adoption of issues such as conditional release, suspended sentence, imprisonment alternatives and the like has benefited, and should not be seen as a reason for the successful adoption of any import theory and its operation. The author criticizes the restorative justice approach and after examining the criticisms of restorative justice in the two areas of nature and results of programs, the inadequacy of its models and programs and the need for a comprehensive review of restorative justice challenges and turned to the opportunity and made suggestions.

Among the most important criticisms regarding the nature of restorative programs are the disproportion between the crime and the response adopted, the lack of deterrence of restorative measures, the use of victims for the benefit of criminals, and the imbalance of power in restorative justice. In the criticisms regarding the results of restorative programs, while emphasizing the possibility of violating the rights of criminals and as a result of not realizing a fair process for the implementation of justice in criminal matters, it is pointed out the lack of focus on the main issues related to the criminal phenomenon as well as the high cost of implementing restorative programs is .

In addition to the two categories of criticism, objections such as that restorative justice may be applied well in milder cases but does not provide acceptable answers to serious crime (the opinion of Yobo Boroma), the risk of incorrect and hasty execution, the risk failure to provide support and active participation from society, the risk of developing crime control filters, the risk of adding restorative justice to the existing institutions of the formal criminal justice system, the risk that restorative justice may replace justice that focuses on the offender and or the victim develops until it places both the offender and the victim as its main focus, and finally the danger of restorative justice becoming a victim of its own success (concerns of Ezzat Fattah), has also been expressed.

Some professors in our country also say that the reason for the failure of restorative justice programs in Iran or in fact the reasons for the success of this movement in other countries is the democratic nature of their political system and the ease of rotation of power and the acceptance of political pluralism, having a culture of tolerance and tolerance, the modernity of these societies. The multiculturalism of these societies and of course the strengthening of the culture of tolerance among them and finally the activeness and effectiveness of NGO in these countries, which are the sum of these factors, conditions and backgrounds for the formation of restorative justice in a society Now we are deprived of them, they are listed.

It goes without saying that answers have been given to some of the aforementioned objections, which were not mentioned in this forum due to the length of the discussion.

The conclusion is that:

1-Although the restorative justice approach seems to help the criminal justice system, it is not enough. The models, programs, goals and philosophy of restorative justice all draw a beautiful and desirable prospect of establishing an ideal criminal justice system, but they have not been able to achieve significant success in practice as they have been successful in theory. Therefore, it is necessary to examine the challenges of restorative justice comprehensively and globally in order to reduce possible errors.

2- Despite the existing criticisms, this theory has a special place in the criminal justice system that cannot be ignored and it should be fully exploited to turn its challenges into golden opportunities. To achieve this goal, the following suggestions seem appropriate:

1-The necessity of analyzing and explaining and then developing and expanding the Islamic institutions of restorative justice such as repentance, pardon, rule of law, arbitration, intercession and similar institutions and using them as a complement to the western discourse of restorative justice by holding meetings and sincere scientific gatherings based on Interaction between Islamic and non-Islamic thinkers and theorists, both internal and external, in the analysis of Islamic restorative justice institutions and examining the possibility of integrating them with the Western discourse of restorative justice.

2- The necessity of a closer connection and greater interaction of Islamic and non-Islamic thinkers, both domestic and foreign, in order to exchange and discuss new ideas and opinions without applying any prejudice and

partiality and only based on scientific and logical persuasion, especially in preparing, compiling and approving New proposed laws, such as the regulatory restorative justice bill of the 10th government, through the definition of research projects and plans, theses and dissertations, which are useful in order to achieve the aforementioned result.

3- Forming a joint monitoring committee on the conflicting opinions and opinions of the people in paragraph two in order to prevent duplication and parallel work and waste of time and money.

4- Using the experiences and trials and errors of the countries that implemented this theory and put it into practice.

The method of information orientation in this article is a library and the materials are analyzed in a descriptive manner.

This Page Intentionally Left Blank

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی

حکیمه فرنام^۱

۱. مربی، گروه حقوق، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

Email: ha.famam@pnu.ac.ir

چکیده:

عدالت ترمیمی اصطلاحی پرکاربرد در دهه‌های اخیر سیاست جنایی است که مانند هر نظریه و پدیده نوظهور دیگر با اقبال کم‌نظیری روبه‌رو گردیده است و در مدح و ثنای آن و مزایا و محاسنش کتاب‌ها نوشته و سمینارها برگزار شد و حتی در عرصه میدانی جلوه‌هایی از آن به منصفه ظهور رسیدند و هنوز هم تلاش‌هایی برای تداوم و توسعه این جلوه‌ها در بدنه نظام عدالت کیفری در حال انجام است که تهیه لایحه عدالت ترمیمی و تلاش برای تدوین قانون عدالت ترمیمی از آن جمله است. این در حالی است که به نظر نگارنده دیگر زمان تسلیم و پذیرش محض و بدون کارشناسی کارآمد و مؤثر در خصوص نظریات نوظهور و جلوه‌های عملی آنها بدون ایجاد زیرساخت‌های مناسب فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و حقوقی به سر آمده و اگر نظام عدالت کیفری کشورمان قبلاً از این دست اقبال‌ها به عنوان مثال در پذیرش مباحثی چون آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، جایگزین‌های حبس و امثالهم، بهره‌هایی برده است، نباید دلیلی

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسندگان (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/IJLC.2021.254926.1434

تاریخ دریافت:

۳۱ اردیبهشت ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۸ تیر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۱۰ اسفند ۱۴۰۱

بر موفقیت‌آمیز بودن پذیرش هر تئوری نوپدید و عملیاتی کردن آن تلقی شود. نگارنده در این مجال رویکرد عدالت ترمیمی را به بوتۀ نقد کشیده و پس از بررسی انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی در دو حوزه ماهیت و نتایج برنامه‌ها، به ناکافی بودن مدل‌ها و برنامه‌های آن و ضرورت بررسی کارشناسی چالش‌های عدالت ترمیمی به صورت همه‌جانبه و تبدیل آنها به فرصت دست یافته است و پیشنهادهایی ارائه نموده‌اند. روش گردآوری اطلاعات در این مقاله، کتابخانه‌ای است و مطالب به روش توصیفی، تحلیل شده‌اند.

کلیدواژه‌ها:

عدالت ترمیمی، انتقادات، فلسفه، لایحه عدالت ترمیمی، چالش.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سیاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر محمدعلی مهدوی ثابت، بابت همکاری در تهیه و نگارش این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

حکیمه فرنام: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن، پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

فرنام، حکیمه. «انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی». مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۰، ش. ۲۰ (۱۰) اسفند، ۱۴۰۰: ۳۹۱-۴۱۵.

مقدمه

با انتقاداتی که در ربع آخر قرن بیستم به عدالت کیفری سنتی وارد آمد، زمینه برای بروز و ظهور عدالت ترمیمی - به عنوان جایگزین یا مکمل عدالت کیفری سنتی - فراهم شد. مهم‌ترین انتقادات وارد به عدالت کیفری سنتی عبارتند از: پرهزینه و طولانی بودن تشریفات رسیدگی و غافل ماندن از نقش بزه‌دیده در فرآیند اجرای عدالت.^۱ درباره مفهوم عدالت ترمیمی اتفاق نظر وجود ندارد، با این حال «هوارد زهر»^۲ (۱۹۹۰)، یکی از پیشگامان اصلی این مکتب^۳، عدالت ترمیمی را این‌گونه تعریف می‌کند: «عدالت ترمیمی فرآیندی است برای درگیر کردن تا حد امکان کسانی که دارای سهمی در یک جرم خاص هستند تا به طریق جمعی نسبت به تعیین و توجه به صدمات و زیان‌ها، نیازها و تعهدات جهت التیام و بهبود بخشیدن و اصلاح امور (به اندازه‌ای که امکان‌پذیر است) اقدام کنند.^۴ از دیگر پیشگامان عدالت ترمیمی، «آر. بارنت»^۵ در آمریکا (۱۹۷۷) که برای اولین بار اصطلاح عدالت ترمیمی را به کار برد، «نیل کریستی»^۶ (نروژی ۱۹۷۷)، «برایت وایت»^۷ استرالیایی (۲۰۰۰)، «مارتین رایت»^۸ و «جان هاردینگ»^۹ انگلیسی، «مارک امبرایت»^{۱۰} آمریکایی، «کریستی پلیکان»^{۱۱} اتریشی، «ایوو آرتسون»^{۱۲} بلژیکی، «بوناف شمیث»^{۱۳} فرانسوی، «توماس ترنرک»^{۱۴} و «هیگ یانگ»^{۱۵} آلمانی، «اوتو»^{۱۶} و «مسمر»^{۱۷} ایتالیایی و

۱. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «از عدالت کیفری «کلاسیک» تا «عدالت ترمیمی»»، مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی ۹ و ۱۰ (۱۳۸۲)، ۳۷.

2. Howard Zehr

۳. مصطفی عباسی، افق‌های نوین عدالت ترمیمی میانجیگری کیفری (تهران: دانشور، ۱۳۸۲)، ۶۰-۵۸.

۴. هوارد زهر، کتاب کوچک عدالت ترمیمی، ترجمه حسین غلامی (تهران: مجد، ۱۳۸۸)، ۷۴.

5. R. Barnett

6. Nile Christie

7. Braithwaite

8. Martin Right

9. John Harding

10. Mark Umbriet

11. Christie Pelikan

12. Ivo Aertson

13. Bonafe Schmidt

14. Tomas Trenzcek

15. Hiek Yong

16. Otto

17. Mesmer

«مارشال^{۱۸}» و «مری^{۱۹}» انگلیسی هستند.

نگارنده در این نوشتار بر آنند در درجه اول به این سؤال اساسی پاسخ دهند که آیا این رویکرد به تنهایی برای حل معضلات نظام عدالت کیفری کافی است یا خیر؟ و در درجه دوم اگر نیست آیا امکان اینکه چالش‌ها و انتقادات وارد بر این نظریه به فرصت تبدیل شوند و بتوان از این رویکرد استفاده کاربردی نمود وجود دارد یا خیر؟

برای دستیابی به این مهم، در آغاز مختصری به پیشینه تاریخی موضوع مقاله می‌پردازیم. پس از پرداختن به دیدگاه‌های نقادانه نسبت به عدالت ترمیمی، مباحثی در رابطه با اهداف، اصول کلی و اساسی، عناصر، برنامه‌های برجسته، تئوری‌های جرم‌شناختی، فلسفه و در آخر انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی در دو حوزه انتقادات ناظر به ماهیت برنامه‌های ترمیمی و انتقادات ناظر به نتایج برنامه‌های ترمیمی، خواهیم داشت.

روش گردآوری اطلاعات در این مقاله، کتابخانه‌ای است و مطالب به روش توصیفی، تحلیل شده‌اند.

۱- پیشینه تاریخی نقد عدالت ترمیمی

دلایل و شواهد در خصوص پیشینه عمیق رویکرد عدالت ترمیمی و جلوه‌ها و عناصر آن به صورت رسمی و غیررسمی در ایران و جهان و همچنین در اسناد بین‌المللی و ملی، فراوان است؛ به نحوی که می‌تواند به تنهایی موضوع یک جلد کتاب مستقل باشد^{۲۰}؛ اما با توجه به عنوان و موضوع مقاله، مناسب است ابتدا به برخی از سوابق نقد این نظریه و وجوه تمایز و تشابه آنها با مقاله حاضر پرداخته شود.

وحید میرووحیدی و علی مزیدی شرف‌آبادی، عدم تناسب بین توافق ایجاد شده میان طرفین دعوا و جرم ارتكابی در الگوی عدالت ترمیمی، عدم متنه‌سازی بزهکار در اجرای برنامه‌های عدالت ترمیمی و ناکارآمدی عدالت ترمیمی از دعاوی کیفری را از جمله مهم‌ترین چالش‌های اجرای عدالت ترمیمی دانسته‌اند.^{۲۱} زهرا چراغی نوید هم بیان داشته با چالش‌های قانونی، اجرایی و اجتماعی در برخورد با

18. Marshal

19. Merry

۲۰. نک به عباسی، پیشین؛ عباس شیری، عدالت ترمیمی (تهران: میزان، ۱۳۹۶)؛ حسین غلامی، عدالت ترمیمی (تهران: سمت، ۱۳۹۷).

۲۱. وحید میرووحیدی و علی مزیدی شرف‌آبادی، «کارایی عدالت ترمیمی و چالش‌های اجرایی آن در قوانین کیفری ایران»، مجله حقوقی دانشگاه اصفهان ۳(۱۳۹۹)، ۴۵.

اجرای عدالت ترمیمی در نظام کیفری ایران مواجه هستیم.^{۲۲} عادل ساریخانی و مهدی خاقانی هم در مقاله خود، گفتمان غربی عدالت ترمیمی را رهاورد چاره‌جویی برای مهار بحران‌هایی همچون افزایش جمعیت کیفری زندان‌ها و نارضایتی مردم از چیرگی هدف سزادهی بر منطق حاکم بر نظام‌های قضایی و پلیسی دولت‌های غربی دانسته و گفتمان اسلامی عدالت ترمیمی را ارجح دانسته‌اند.^{۲۳} ریچارد یونگ به محدودیت‌های عدالت ترمیمی در جرایمی که قربانی آن اشخاص حقوقی هستند در رابطه با لزوم مواجهه بزه‌کار و بزه‌دیده در رویکرد ترمیمی جهت جبران بخشی از خسارات غیرمادی جرم از طریق عذرخواهی و اینکه در چنین مواردی که شخص حقوقی بزه‌دیده است چنین تمایلی وجود ندارد، پرداخته است.^{۲۴} دیگر منتقدین، «تونی مارشال^{۲۵}» انگلیسی و «هری میکا^{۲۶}»ی آمریکایی هستند که انتقاد آنها در راستای جریان و رویکرد دیگری از عدالت ترمیمی بود که عدالت ترمیمی جامعه‌مداری را می‌پذیرد که در آن نهادهایی مانند میانجیگری کیفری را در راستای همکاری و نظارت دستگاه عدالت کیفری سنتی پذیرفته است.^{۲۷}

مداقه در آثار محدود محققین ایرانی مؤید این است برخی صرفاً به چالش‌های اجرایی عدالت ترمیمی در نظام کیفری ایران توجه داشته و آن را از نظر مبنایی فاقد اشکال می‌دانند و برخی نیز ضمن مقایسه با نهادهای مشابه در حقوق اسلام سعی در جایگزینی گفتمان غربی عدالت ترمیمی با این نهادها نموده‌اند. بررسی آثار خارجی نیز مؤید نقد موردی برخی از محدودیت‌ها و کاستی‌های این نظریه است و همه ایرادها موجود، مورد توجه قرار نگرفته‌اند. همچنین چنانکه در بخش تئوری‌های جرم‌شناختی خواهیم دید تمامی تئوری‌ها با ایرادها روبه‌رو هستند. الزامیه تحقیقات پیشین به نظر از بررسی کلیه چالش‌های ماهوی و شکلی عدالت ترمیمی در سطح جهانی غفلت کرده‌اند و متأسفانه مجریان قوانین

۲۲. زهرا چراغی نوید، «چالش‌ها و موانع اجرای عدالت ترمیمی در نظام کیفری ایران» (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، ۱۳۹۵)، ب.

۲۳. عادل ساریخانی و مهدی خاقانی، «نقد عدالت کیفری ترمیمی در گفتمان جرم‌شناسی غربی از منظر سیاست جنایی اسلام»، کاوشی نو در معارف قرآنی (۱۱۱) (۱۳۹۱)، ۴۹.

24. Richard Young, "Restorative justice and corporate victims" In *New Visions of crime victims*, edited by Caroline Hoyle and Richard Young, (Centre for Criminological Research University of Oxford, 2002), 133-172.

25. Tony Marshal

26. Harry Mika

در ایران نیز بدون توجه به این نقایص درصدد پوشاندن لباس قانونی به آن هستند.

۲- اهداف عدالت ترمیمی

هوارد زهر^{۲۸} در کتاب خود سه هدف را به عنوان اهداف اصلی این مکتب بیان می‌کند:

- واگذاری امکان گرفتن مهم‌ترین تصمیمات توسط کسانی که از جرم متأثر شده‌اند؛
- اجرای عدالتی بیشتر، التیام‌بخش‌تر، دگرگون‌سازتر و متحول‌کننده‌تر؛
- کاهش احتمال وقوع جرایم بعدی.

سپس وی دستیابی به این اهداف را مستلزم مشارکت بزهکار در تصمیمات، پذیرش و درک بزهکار نسبت به عمل ارتكابی خود، اخذ تصمیم در جهت جبران ضرر و سرانجام احساس رضایت و کفایت بزهکار و بزه‌دیده می‌داند.^{۲۹}

۳- اصول کلی و اساسی عدالت ترمیمی

اصول ناظر به مبانی نظری عدالت ترمیمی در سه اصل کلی و اساسی جای می‌گیرد که عبارتند از:^{۳۰}

۳-۱- اصالت روابط شخصی: جرم قبل از هر چیز تعدی و تجاوز به فردی دیگر و روابط میان مردم است نه تنها اقدامی علیه دولت. در عدالت کیفری سنتی، با تأکید بر نقض قانون و تمرکز بر ابزار واکنش خشونت‌آمیز از طریق اجرای مجازات، در واقع نقض روابط میان افراد و تعدی به حقوق بزه‌دیده مورد اغماض قرار می‌گیرد. در این نظام بزهکار به علت ارتكاب جرم، محاکمه، محکوم و مجازات می‌شود اما ممکن است هرگز از نتایج وخیم عمل ارتكابی خود نسبت به دیگران مطلع نشود.

۳-۲- ضرورت مشارکت: دومین اصل کلی عدالت ترمیمی ناظر به ضرورت مشارکت بزه‌دیدگان اعم از بزه‌دیدگان اولیه و ثانویه، بزهکاران، جوامع محلی و نیز خانواده، دوستان و حامیان بزه‌دیدگان و بزهکاران در اجرای عدالت است؛ به عبارت دیگر در حقوق کیفری سنتی با استناد به سمت مدعی یا مدعی علیه، از ورود بسیاری از بزه‌دیدگان غیرمستقیم و کسانی که به نحوی از انحاء می‌توانند در اجرای عدالت و جبران زیان بزه‌دیدگان، مشارکت نمایند، جلوگیری می‌شود و در نتیجه حتی ممکن است بزهکار به دلیل عدم پرداخت خسارت یا جزای نقدی، بازداشت یا محکوم به حبس گردد؛ در حالی که در عدالت ترمیمی،

28.. Howard Zehr

۲۹. زهر، هوارد، ترجمه حسین غلامی، پیشین، ۷۶- ۷۵.

۳۰. غلامی، عدالت ترمیمی، پیشین، ۲۲ - ۲۰.

امکان مشارکت مستقیم بزه‌دیدگان و کسانی که به نحوی از ارتکاب جرم متأثر و به اصطلاح دارای سهمی گردیده‌اند، فراهم می‌شود. بدین ترتیب، فرصتی برای مشارکت اجتماع، کلیسا، مدرسه، مسجد و هر نهاد مذهبی - آموزشی دیگر، خانواده و ارکان مرتبط جامعه برای حل و فصل مشکلات ناشی از جرم و پاسخ به نیازهای بزه‌دیده و بزه‌کار، فراهم می‌شود.

۳-۳- جبران: جبران ضرر و زیان، حل و فصل مشکلات ناشی از جرم به منظور حصول به توافق و آشتی و پیشگیری از زیان‌های بیشتر. بزه‌کار باید با نتایج عمل ارتكابی و آثار آن نسبت به بزه‌دیدگان، جامعه و حتی خانواده خود روبه‌رو شود و از طریق تجربه مستقیم شرایط ناگوار آنها با بزه‌دیدگان همدردی نموده، فعالانه در جست‌وجوی راه‌های جبران ضرر و زیان وارده باشد. علاوه بر این وی باید با اشتغال به شغل قانونی و انجام اقدامات مثبت، خود را به عنوان شهروندی مفید معرفی نموده، از تکرار عمل مجرمانه خودداری کند. عدالت ترمیمی روشی است برای حصول به توافق و حل و فصل سازنده و مفیدی که در نتیجه اجرای آن بزه‌کار نه مغضوب و نه مظلوم تلقی می‌گردد. وی باید با احساس مسؤولیت و ندامت نسبت به جبران آثار زیان‌بار جرم اقدام کند تا امکان ترمیم روابط گسسته شده فراهم گردد.

اصول جزئی و فرعی نیز برای عدالت ترمیمی، احصا گردیده است که به طور خلاصه عبارت است

از:^{۳۱}

- تلقی نشدن جرم به عنوان تعدی و نقض مقررات عمومی بلکه تلقی آن به عنوان عامل ورود ضرر به بزه‌دیدگان، تهدید آرامش و امنیت جامعه محلی و چالش با نظم عمومی؛
- مشارکت در ایجاد شرایطی جهت جبران و ترمیم زیان‌های ناشی از جرم به عنوان اصلی‌ترین کارکرد واکنش اجتماعی؛
- محدود شدن نقش مراجع عمومی در واکنش به جرم مشارکت در ایجاد شرایطی برای ارائه پاسخ ترمیمی به جرم، حمایت و تضمین صحت و سلامت مراحل رسیدگی و احترام به حقوق قانونی افراد، استفاده از قدرت قضایی در مواردی که اقدامات ترمیمی داوطلبانه، موفقیت‌آمیز نبوده و پاسخ به جرم ضروری است، سازمان‌دهی دادرسی قضایی در مواردی که جرم و واکنش عمومی نسبت به آن دارای چنان ویژگی است که صرف ابراز یک واکنش غیررسمی داوطلبانه، کافی نیست؛
- اختیار بزه‌دیده به مشارکت یا عدم مشارکت در فرایند عدالت ترمیمی؛

۳۱. غلامی، عدالت ترمیمی، پیشین، ۲۶ - ۲۳.

- واکنش نسبت به بزهکاران نوجوان و جوان، مبتنی بر مشارکت در ایجاد اهلیت و صلاحیت برای آنان جهت زندگی اجتماعی و بازپذیری آنها.
- تشویق و تحریک بزهکار حتی محبوس در زندان به اجرای اقدامات ترمیمی؛
- قضایی بودن و رعایت تشریفات آیین دادرسی در تمام موارد مداخله توأم با اجبار زور عمومی چه به منظور یک هدف ترمیمی باشد یا نباشد؛
- تغییر ساختار نظام عدالت کیفری صغار جهت افزایش امکان استفاده از پاسخ‌های ترمیمی در داخل و خارج از سیستم قضایی.

۴- عناصر عدالت ترمیمی

عدالت ترمیمی، به دنبال ترمیم روابط آسیب‌دیده بین بزه‌دیده، بزه‌کار و جامعه است. لذا باید قطعات و عناصری در کنار یکدیگر قرار بگیرد که سازنده یک مدل ترمیمی باشد. این عناصر در تقابل عدالت سزادهنده، به جای تکیه بر اجباری بودن، بر داوطلبانه و ارادی بودن تأکید می‌کند و در تقابل با دشمنی، کتمان حقیقت، تحمیلی بودن، علنی بودن، نادیده گرفتن و ... عناصر اظهار حقیقت، رودررویی، توافق، حمایت و غیرعلنی بودن را مطرح می‌سازد.^{۳۲}

۵- برنامه‌های برجسته عدالت ترمیمی

فرایندی که «تونی مارشال» توضیح می‌دهد و اصولی که «سوزان شارپ»^{۳۳} شرح داده است، هزاران سال به صورت غیررسمی و در قالب سنت‌های عرفی وجود و نمود داشته‌اند. این روش‌ها، اخیراً به گونه‌های مختلف در نظام عدالت کیفری به مورد اجرا گذارده شده‌اند. با وجود این، سه برنامه در فرایند اجرای عدالت ترمیمی به طور قابل توجهی مد نظر قرار گرفته‌اند: میانجیگری میان بزه‌دیده - بزه‌کار، کنفرانس، نشست گروهی (خانوادگی) و حلقه‌ها و یا محافل.^{۳۴}

۳۲. عباس شیری، «فرآیندهای عدالت ترمیمی»، مطالعات پیشگیری از جرم ۱۱(۱) (۱۳۸۵)، ۲۴.

33. Susan Sharp

۳۴. گابریل ماکسل و الیسون مورس، «عدالت ترمیمی الگوی جدید تفکر در امور کیفری»، ترجمه حسین غلامی، پژوهش حقوق و سیاست ۹ (۱۳۸۲)، ۱۹۱.

۶- تئوری‌های جرم‌شناختی عدالت ترمیمی^{۳۵}

برای تبیین مبانی نظری عدالت ترمیمی و توجیه اهداف و برنامه‌های آن، تاکنون نظریه‌های مختلفی از قبیل «نظریه شرمساری با اجتماعی‌کننده»، «کنترل اجتماعی»، «نظریه موجه‌انگاری جرم» و «الگای سیستم کیفری» از طرف جرم‌شناسان ارائه گردیده است که در اینجا به نقد و بررسی اجمالی آنها می‌پردازیم.

۶-۱- نظریه شرمساری با اجتماعی‌کننده^{۳۶}: این تئوری که در سال ۱۹۸۹ توسط جرم‌شناس استرالیایی به نام «جان برایت ویت^{۳۷}» مطرح گردید، بیانگر آن است که بزهکاران بایستی به طور مثبت و سازنده به وسیله خانواده‌ها، همسایگان، دوستان و همکاران شرم‌منده شوند. البته شرم‌منده‌سازی که شخصیت بزهکاران را لکه‌دار نموده و آنان را با جامعه بیگانه نسازد.

این تئوری از این جهت که بزهکارمحور است و کمتر به بزه‌دیده توجه دارد، نمی‌تواند تبیین‌کننده تمامی جنبه‌های عدالت ترمیمی باشد.

۶-۲- نظریه کنترل اجتماعی^{۳۸}: معروف‌ترین و جامع‌ترین نظریه مربوط به کنترل اجتماعی بزهکاری توسط «تراویس هیرشی^{۳۹}» در سال ۱۹۶۹ ارائه گردید. بر اساس این نظریه هر چه قدر وابستگی انسان به گروه‌های اجتماعی همانند خانواده، مدرسه و همسالان بیشتر باشد، کمتر مرتکب اعمال بزهکارانه می‌شود؛ به عبارت دیگر بزهکاری حاصل گسستی است که در علقه‌ها، ارتباطات و وابستگی‌های اجتماعی ایجاد می‌شود. عدالت ترمیمی از آن جهت که سعی دارد از طریق ترمیم گسست‌ها و شکاف‌هایی که در علقه‌ها و ارتباطات اجتماعی ایجاد شده به پیشگیری و مهار بزهکاری بپردازد، با این نظریه در ارتباط است. با وجود این، نظریه کنترل اجتماعی، همانند نظریه قبلی، توجیه‌کننده تمامی جنبه‌ها و ابعاد عدالت ترمیمی به ویژه بُعد بزه‌دیده‌شناختی آن نیست، بنابراین نمی‌تواند نظریه کاملی برای تبیین رویکرد ترمیمی به عدالت کیفری باشد.

۶-۳- تئوری توجیه جرم^{۴۰}: این تئوری که توسط «سایکز و ماتزا^{۴۱}» در سال ۱۹۵۷ مطرح گردید

۳۵. اسماعیل رحیمی‌نژاد، «مبانی نظری عدالت ترمیمی»، دوفصلنامه علمی - تخصصی علامه ۱۰(۲۹)(۱۳۸۹)، ۷۹-۶۹.

36. Reintegrative Shaming

37. John Braithwaite

38. Social Control Theory

39. Travis Hirschie

40. The Neutralization Theory of Crime

41. Sykes and David Matza

بیانگر آن است که مجرمین برای اینکه تصویر ذهنی قبیح جرم را به هنگام ارتکاب جرم از ذهن خود بزایند و آسان‌تر مرتکب جرم شوند و یا آن را فراموش کنند، یا از آثار ذهنی آن بر خود بکاهند، از روش‌های خاص خنثی‌سازی استفاده می‌کنند. مثلاً شخصی که بزه‌دیده‌ای را مضروب یا مجروح می‌کند، این بزه‌دیدگی را تقصیر خود بزه‌دیده می‌داند. بدین سان مجرم ارتکاب جرم را برای خود امری عادی و طبیعی تلقی، زشتی آن را کم‌اثر یا بی‌اثر می‌کند. از نظر دیوید ماتزا و سایکز، فنون خنثی‌سازی عبارت است از: انکار مسؤلیت، انکار ضرر و زیان، نادیده گرفتن قربانی، محکوم کردن محکوم‌کنندگان و پایبندی به تعهدات قوی‌تر.

این تئوری علی‌رغم اهمیتی که در تبیین و توجیه اهداف و برنامه‌های عدالت ترمیمی دارد، از جامعیت لازم برخوردار نیست. اشکال عمده این تئوری این است که همه کسانی که مرتکب جرم می‌شوند، از این تکنیک‌های موجه‌انگاری جرم که ماتزا و سایکز به آن اشاره کرده‌اند، استفاده نمی‌کنند، بلکه از تکنیک‌های خاصی که می‌توان از آن تحت عنوان تکنیک انکار خطر یاد کرد، استفاده می‌کنند. برای مثال کسانی که بنگ یا جرس مصرف می‌نمایند، از این تکنیک خاص استفاده می‌کنند. از طرف دیگر، این تئوری در مورد بزهکارانی مثل بزهکاران به عادت و یا کسانی که دارای شخصیت ضد اجتماعی‌اند و اساساً اعتقادی به قباحت جرم ندارند، نمی‌تواند مصداق داشته باشد.

۴-۶- نظریه‌ی الغاگرایی سیستم کیفری: ^{۴۳} طرفدار اصلی جنبش الغای نظام کیفری «لوک هولسمن»^{۴۳} هلندی است. وی معتقد است به منظور اجتناب از معایب و ایرادهای فراوان نظام عدالت کیفری باید به جای حقوق کیفری از سیستمی استفاده شود که کمتر جنبه‌ی الزام و اجبار و رسواکنندگی داشته باشد. در این سیستم حقوق مدنی (با جبران) (و حقوق اداری) با کنترل‌ها و ممنوعیت‌ها) برای تضمین حفظ حداقل نظم اجتماعی کفایت می‌کند. نظریه‌ی الغاگرایی نظام کیفری و سازکارهای سه‌گانه قضاودایی، کیفرزدایی و جرم‌زدایی که همگی در صدد محدود کردن یا حذف قلمرو مداخله نظام عدالت کیفری و مشارکت دادن جامعه مدنی در حل و فصل اختلافات و مسائل مختلف ناشی از بزهکاری‌اند، در پیدایش و توجیه اهداف و برنامه‌های عدالت ترمیمی نقش مهمی ایفا کرده‌اند.

اشکال عمده نظریه‌ی الغاگرایی نظام عدالت کیفری این است که این نظریه به این سؤال اساسی پاسخ نمی‌دهد که در صورت شکست ضمانت اجرای حقوق مدنی یا اداری و یا فرآیندهای ترمیمی در کنترل

42. Abolitionism System

43. Louk Hulsman

و مهار بزهداری چه باید کرد؟ تردیدی وجود ندارد که در صورت عدم تمایل سهامداران جرم به شرکت در فرایندهای ترمیمی یا عدم ایفای تعهدات ترمیمی از طرف بزهدار یا وقوع برخی جرایم شدید، استفاده از نظام عدالت کیفری امری اجتناب‌ناپذیر است.

۷- فلسفه عدالت ترمیمی

فلسفه ترمیمی دارای پنج اصل یا اقدام کلیدی و اساسی است:^{۴۴}

- ۱-۷- تمرکز بر صدمه و زیان و زیان‌های بعدی بزهدیدگان، جوامع و بزهداران؛
- ۲-۷- توجه به تعهدات ناشی از ایجاد صدمه و زیان؛
- ۳-۷- استفاده از فرایندی فراگیر و توأم با همکاری؛
- ۴-۷- درگیر نمودن و مشارکت دادن کسانی که دارای سهمی در جرم هستند؛
- ۵-۷- جست‌وجو برای اصلاح امور.

اگر ما عدالت ترمیمی را همانند یک چرخ ترسیم کنیم در مرکز و هسته آن نقطه تمرکز اصلی عدالت ترمیمی وجود دارد: جست‌وجو برای اصلاح امور و جبران ضرر و زیان هر کدام از پره‌ها نماینده چهار عنصر فوق‌الذکر دیگر هستند. تأکید و تمرکز بر صدمات و زیان‌ها و نیازها، توجه به تعهدات مشارکت و درگیر نمودن سهامداران (بزهدیدگان، بزهداران و جامعه مراقب)؛ و تا آنجا که امکان‌پذیر است استفاده از فرایندی فراگیر و توأم با همکاری البته این نیازها در صورتی برآورده می‌شوند که رویکردی مبتنی بر اقدام به کلیه کسانی که درگیر این فرایند هستند وجود داشته باشد.

حسین غلامی، مترجم، «اصول عدالت ترمیمی»، ۳۵

با این وصف می‌توان گفت عدالت ترمیمی به بینش فایده‌گرا تأسی کرده است تا بینش سزاگرا! چراکه یکی از مهم‌ترین خصایص بینش فایده‌گرایی ماهیت کیفر است. اصل طلایی فایده‌گرایی، «منفعت‌گرایی» بوده که مستلزم حداکثرسازی «خیر» و دفع یا حداقل‌سازی «الم و درد» است. از این رو کیفر که در ذات خود درد و رنج را به همراه دارد، امری ذاتاً زشت و ناپسند و مردود خواهد بود. بر این اساس به طور ذاتی، کیفر در تضاد با آموزه‌های فایده‌گرایی است. در حالی که سزاگرایی به عنوان اندیشه‌ای پیشینه‌گرا و روی‌گردان از هر نوع پیامدگرایی با تمرکز بر اصل «وظیفه‌گرایی»، کهن‌ترین بینش در پاسخ به جرم و توجیه کیفر محسوب می‌شود. در این بینش سزا دادن مفهومی آمرانه داشته است و تأکید می‌کند هرکسی مرتکب جرم (گناه) شد باید سزای عمل خود را ببیند. استفاده از نهادهای جایگزین کیفر در سزاگرایی به ویژه در شکل کلاسیک آن، چندان مرسوم نبوده و عقیده بر این است که اعاده نظم اخلاقی مختل شده توسط جرم فقط با واکنش و کیفری از جنس همان جرم امکان‌پذیر خواهد بود.^{۴۵}

طرف‌داران عدالت ترمیمی دو رویکرد عمده دارند؛ گروهی «ناب‌خواه» و گروه دیگر «بیشینه‌خواه» هستند.^{۴۶} رویکرد «ناب‌خواه» عدالت ترمیمی را در قالب فرایند آن ملاحظه می‌کند و فرایند عدالت ترمیمی را مهم‌تر از نتیجه آن می‌داند. از نظر ناب‌خواهان فرایندمحور آنچه در «عدالت ترمیمی» مهم است و باید روی آن تأکید شود، نفس جریان گفت‌وگو، مذاکره، شیوه‌ها و جلوه‌های «عدالت ترمیمی» است که در آنها نقش اصلی در حل و فصل اختلافات کیفری به بزه‌دیده، بزه‌کار و جامعه محلی واگذار می‌شود. در مقابل رویکرد «بیشینه‌خواه» نتیجه‌محور است و بر نتیجه حاصل از فرایند عدالت ترمیمی تأکید دارد. بر اساس این رویکرد هدف عدالت ترمیمی تلاش برای تضمین جبران انواع خسارت‌های ناشی از ارتکاب بزه است. صلح و سازش و ترمیم و جبران خسارت‌ها در درجه اول اهمیت قرار دارد و آیین‌ها، شیوه‌ها و جلوه‌های عدالت ترمیمی در درجه بعدی اهمیت قرار می‌گیرند.^{۴۷} پس از ذکر و توضیح مختصر عناوین اساسی مکتب عدالت ترمیمی در این قسمت به نقد این مکتب

۴۵. جهاندار اکبری و دیگران، «فلسفه کیفر حبس در نظام تقنینی معاصر ایران»، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۴۵(۱۳۹۹)، ۲۰-۱۳.

۴۶. علی حسین نجفی ابرندآبادی، محمدرضا شادمانفر و عبدالعلی توجهی، «اصلاح ذات‌البین و نظریه عدالت ترمیمی»، فصلنامه مدرس علوم انسانی ۱۲(۳)(۱۳۸۷)، ۱۹۸.

۴۷. همانجا.

از نگاه منتقدین داخلی و خارجی پرداخته خواهد شد.

۸- انتقادات وارد بر عدالت ترمیمی

اکثریت قریب به اتفاق اساتید معزز جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی و سایر متخصصین و صاحب‌نظران ایرانی از ابتدای پیدایش عدالت ترمیمی تاکنون به مدح و ثنای نظریه جدید پرداخته و اهتمام خود را بر تبیین و تشریح و ترویج و نیز اثبات انطباق آن بر جامعه ایرانی^{۴۸}، مکتب اسلام^{۴۹} و حتی قوانین جزایی موجود^{۵۰} و همچنین ضرورت همسازی و هم‌نوایی هرچه بیشتر با آن در وضع و اجرای قوانین^{۵۱} مصروف نموده‌اند؛ اما تعدادی از این صاحب‌نظران به علاوه برخی از پیشگامان و نظریه‌پردازان غربی این نظریه، در کنار برشمردن مزایای عدالت ترمیمی، انتقاداتی نیز به آن وارد دانسته‌اند که در این قسمت به طور مختصر به آن اشاره خواهد شد. قبل از ورود به بحث انتقادات، لازم به ذکر است در میان اساتید و صاحب‌نظران ایرانی، بعضاً اعتقاد بر این است که در قانون آیین دادرسی و آیین‌نامه متناظر با آن، مقنن تنها متعرض ضرورت مصالحه میان اصحاب دعاوی و ارجاع برخی دعاوی به میانجیگری شده است؛ آن هم در شرایطی که اساساً شرایط و محتوای چنین نهادی را در افق موازین و رهنمودهای بین‌المللی شده روشن ساخته است و به نظر نمی‌رسد تمایل و نظر مقنن بر اجرای سیاستی همسان با روش میانجیگری معمول در پهنای نظام عدالت ترمیمی باشد؛ به علاوه اینکه دامنه رفتارهای مجرمانه‌ای که قابل ارجاع به میانجیگری است، بسیار محدود و نامتوازن به شمار می‌رود و معیار و ضابطه علمی و فلسفی مقنن برای تفکیک قائل شدن میان جرایم تعزیری درجه‌های شش، هفت و هشت با بسیاری از جرایم تقریباً مشابه در سایر درجات و به تبع غیر قابل ارجاع بودن آنها به میانجیگری، مبهم و نامشخص است؛^{۵۲} اما به نظر می‌رسد تقدیم لایحه عدالت ترمیمی و تلاش برای تصویب آن، این عقیده را نادیده

۴۸. شیری، عدالت ترمیمی، پیشین، ۲۵؛ غلامحسین کوشکی و موسی حسین‌وند، دانشنامه عدالت ترمیمی (تهران: میزان،

۱۳۹۶)، ۶۸۵-۷۰۶؛ منصور عطاشنه و امیر ایرانی، دانشنامه عدالت ترمیمی (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۵۵۵-۵۸۳.

۴۹. عباسی، پیشین، ۲۶۹؛ علی حسین نجفی ابرندآبادی، دانشنامه عدالت ترمیمی (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۸۱۳-۸۲۳؛

رحیم نوبهار، دانشنامه عدالت ترمیمی (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۸۲۴-۸۴۱؛ علی صفاری، دانشنامه عدالت ترمیمی

(تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۵۰۳-۵۲۱.

۵۰. محمدرضا حدادزاده نیری، دانشنامه عدالت ترمیمی (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۳۲۶-۳۴۱.

۵۱. محسن برهانی و المیرا نوری زینال، دانشنامه عدالت ترمیمی (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۲۰۴-۲۲۶.

۵۲. سلمان کونانی و غلامحسین آماده، «منطق و روش عدالت ترمیمی در مواجهه با جرم و بزهکاری (با نقدی بر رویکرد

ترمیمی قانون آیین دادرسی کیفری)»، فصلنامه پژوهش‌های حقوقی قضایی (۱۳۹۷)، ۸۲-۸۱.

می‌انگارد.

انتقادهای وارد بر مکتب عدالت ترمیمی در یک تقسیم‌بندی کلی به دو دسته الف) انتقادهای ناظر به ماهیت برنامه‌های ترمیمی؛ و ب) انتقادهای ناظر به نتایج برنامه‌های ترمیمی تقسیم شده‌اند.^{۵۳}

۸-۱- انتقادهای ناظر به ماهیت برنامه‌های ترمیمی

ازجمله مهم‌ترین این انتقادات، عدم تناسب میان جرم و واکنش اتخاذی، فقدان بازدارندگی تدابیر ترمیمی، استفاده از بزه‌دیدگان به نفع بزه‌کاران و عدم توازن قوا در عدالت ترمیمی است.

۸-۱-۱- عدم تناسب میان جرم و واکنش اتخاذی: برخی از منتقدان معتقدند که ضمانت اجرای ترمیمی، متناسب با شدت جرم ارتكابی و سازگار با شرایط اجتماعی نیستند؛ و بزه‌کاران جرایم مشابه ممکن است مشمول ضمانت اجرای متعدد قرار گیرند و در نتیجه عدالت رعایت نگردد. «فون هیرش^{۵۴}» و «آشورث^{۵۵}» به عنوان بنیان‌گذاران نظریه عدالت استحقاقی، تأکید می‌کنند تعیین مجازات یا واکنش با توجه به نظر و عقیده بزه‌دیده، نمی‌تواند متناسب با جرم باشد. همچنین آشورث در جای دیگر سه ایراد قانون اساسی به عدالت ترمیمی وارد می‌کند: اول: اجرای عدالت کیفری از حیثه اختیارات دولت خارج می‌شود و شهروندان از گزند مجرمان خطرناک (لابالی‌ها، دزدان و تروریست‌ها) در امان نخواهند بود؛ دوم: ترمیم اغلب به استقرار مجدد اشاره می‌کند ولی مفاهیم کاربردی اندیشه کلی «ترمیم»، شفاف نیستند و اینکه مشخص نیست با چه ملاکی میزان ترمیم جامعه محاسبه می‌شود؛ سوم: نگرانی مربوط به نقش پلیس و اینکه ممکن است به عنوان تسهیل‌کننده فرایند ترمیمی، در واقع مالک حق و تو بر نتیجه یک فرایند ترمیمی مانند کنفرانس شود.^{۵۶}

۸-۱-۲- فقدان بازدارندگی تدابیر ترمیمی: تدابیر ترمیمی بسیار ملایم و نرم بوده، فاقد تأثیر بازدارنده‌اند. یا لاقلاً در مورد پتانسیل بازدارندگی از جرم عدالت ترمیمی، تردید وجود دارد.^{۵۷}

۸-۱-۳- استفاده از بزه‌دیدگان به نفع بزه‌کاران: بزه‌دیده در این فرایند در خدمت بزه‌کار درمی‌آید تا مانع حبس و بازداشت وی شود. درحالی‌که در بعضی کشورهای اجراکننده عدالت ترمیمی، پرداخت

۵۳. غلامی، عدالت ترمیمی، پیشین، ۴۳-۳۸.

54. Von Hirsch

55. Ashworth

56. Andrew Ashworth, "Is restorative justice the way forward for criminal justice ?", In *Restorative justice How it work?* edited by Marian Liebmann, (London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2007), 356-361.

57. Ibid, 369.

خسارات قربانیان تا مدت‌ها حتی سال‌ها به تأخیر می‌افتد. این محدودیت دولت برای پرداخت به موقع خسارت، نارضایتی عمومی را به دنبال داشته است. این در حالی است که بزه‌کار به سرعت، موفق به دریافت عفو گردیده است. این تأخیر در پرداخت خسارت بزه‌دیده، برای وی به منزله آسیب مجدد و بزه‌دیدگی مکرر تلقی شده است.^{۵۸}

۸-۱-۴- عدم توازن قوا در عدالت ترمیمی: روش‌های ترمیمی موجود نوعی عدم توازن میان طرفین شرکت‌کننده در فرایند تصمیم‌سازی مبتنی بر آنهاست.

۸-۱-۵- فقدان همه‌جانبه‌نگری:^{۵۹} عدالت ترمیمی نیز مانند دیگر نظریه‌های جرم‌شناسی، فاقد وصف چندوجهی و همه‌جانبه‌نگری است و فقط بر جنبه خاصی از امر جزایی و بالطبع واکنش جزایی اهتمام دارد. (صرفاً بر ترمیم) حال آنکه نمی‌توان علی‌الإطلاق قائل به روایی و پایایی تعریف عدالت ترمیمی از جرم شد: (ایراد خسارت جزایی انسانی به انسان دیگر؛ که با آشتی‌دهی و میانجیگری و جبران خسارات مادی و معنوی ترمیم می‌شود). در عدالت ترمیمی، ترسانندگی منجر به بازدارندگی و همچنین مماثلت واکنش جزایی با بزه و کارکرد اخلاقی دایر بر تحمل رنج کیفر جهت درک قبح رفتار مجرمانه و در غایت، قرار گرفتن مجرم در مسیر ندامت منتج به وارستگی کاملاً مفقود است.

۸-۲- انتقادهای ناظر به نتایج برنامه‌های ترمیمی

در این انتقادات، ضمن تأکید بر امکان نقض حقوق بزه‌کاران و در نتیجه عدم تحقق فرایندی منصفانه برای اجرای عدالت در امور کیفری، به عدم تمرکز بر مسائل اصلی مرتبط با پدیده مجرمانه و نیز هزینه بالای اجرای برنامه‌های ترمیمی اشاره شده است.

۸-۲-۱- نقض حقوق قانونی: «وارنر^{۶۰} معتقد است در فرایند اجرای عدالت ترمیمی، حقوق قانونی بزه‌کاران نادیده گرفته می‌شود. آشورث در این زمینه معتقد است عدالت ترمیمی سه اصل استقلال و بی‌طرفی دادگاه، اصل تناسب و اصل جبران خسارات را نادیده می‌گیرد.^{۶۱}

58. Ibid, 365 – 366.

۵۹. مهدی خاقانی اصفهانی و سامان عبدالمهدی، «مجازات نظارت الکترونیکی؛ خلایقی میان رشته‌ای در کیفرشناسی، علوم انتظامی سیاست جنایی»، فصلنامه علمی- تخصصی دانش انتظامی لرستان ۳(۳)(۱۳۹۴)، ۳-۴.

60. Warner

61. Andrew Ashworth, "Is restorative justice the way forward for criminal justice ?", *Axford Academic* 54(1)(2001), 363.

۸-۲-۲- ورود به حریم خصوصی بزهکاران: «فون هیرش^{۶۲} و «آشورث^{۶۳} ایراد می‌کنند عدالت ترمیمی منجر به مراقبت بیش از اندازه در امور افراد و در نتیجه دخالت در زندگی خصوصی آنها می‌شود. ۸-۲-۳- عدم توجه به مسائل اصلی بزهکاری: عدالت ترمیمی توجه کافی به مسائل و ریشه‌های اصلی وقوع جرم نداشته و در خصوص آن دسته از بزهکارانی که از ارتکاب عمل مجرمانه احساس ندامت و پشیمانی نمی‌کنند، تدبیری نمی‌اندیشد.

۸-۲-۴- هزینه اجرای عدالت: هزینه مشاوره و صرف وقت به‌ویژه در خصوص جرایم کم‌اهمیت، کمتر از منافع حاصل از آن است.^{۶۴}

علاوه بر دو دسته انتقادات مذکور، ایراداتی از قبیل اینکه عدالت ترمیمی ممکن است در پرونده‌های خفیف‌تر به خوبی اعمال گردد اما پاسخ‌های قابل قبولی به جرم شدید نمی‌دهد (عقیده یوبو بروما)^{۶۵}، خطر اجرای نادرست و شتاب‌زده، خطر قصور در تأمین حمایت و مشارکت فعال از سوی جامعه، خطر توسعه فیلترهای کنترلی جرم، خطر ناشی از اضافه شدن عدالت ترمیمی به نهادهای موجود نظام رسمی عدالت کیفری، خطر اینکه عدالت ترمیمی ممکن است به سمت جایگزین نمودن عدالتی با تمرکز بر بزهکار و یا بزه‌دیده توسعه یابد تا اینکه هم بزهکار و هم بزه‌دیده را به عنوان نقطه تمرکز اصلی خود قرار دهد و سرانجام خطر ناشی از اینکه عدالت ترمیمی قربانی موفقیت خود شود (نگرانی‌های عزت فتاح^{۶۶})، نیز بیان شده است.

برخی اساتید کشورمان هم، دلیل عدم موفقیت برنامه‌های عدالت ترمیمی در ایران یا در واقع دلایل موفقیت این جنبش در کشورهای دیگر را دموکراتیک بودن نظام سیاسی آنها و سهولت چرخش قدرت و پذیرش تکرر سیاسی، دارا بودن فرهنگ تسامح و تساهل، مدرن بودن این جوامع، چندفرهنگی بودن این جوامع و بالطبع تقویت فرهنگ تساهل و تسامح در میان آنها و در نهایت فعال بودن و تأثیرگذار بودن سازمان‌های مردم‌نهاد در این کشورها که مجموع این عوامل، شرایط و پیش‌زمینه‌هایی برای شکل‌گیری عدالت ترمیمی در یک جامعه هستند که در حال حاضر ما از آنها محروم هستیم، برشمرده‌اند.^{۶۷}

62. Von Hirsch

63. Ashworth

۶۴. امیر سماواتی پیروز، جرم، بزه‌دیدگان و عدالت، مقالاتی در مورد اصول و رویه (تهران: خلیلیان، ۱۳۹۰)، ۱۳.

۶۵. همان، ۱۳؛ Boroma.

۶۶. سماواتی پیروز، پیشین، ۵۵ - ۵۱؛ Ezzat. A. Fattah.

۶۷. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «بسترهای فرهنگی عدالت ترمیمی در ایران»، سخنرانی در پنجمین نشست پیش همایش

ناگفته نماند که به برخی از ایرادهای پیش‌گفته، پاسخ‌هایی داده شده است که از ذکر آنها در این مجال به دلیل طولانی شدن بحث خودداری گردید.

جمع‌بندی و پیشنهادها

جمع‌بندی مطالب مؤید این است که:

- ۱- رویکرد عدالت ترمیمی هرچند کمک‌کار نظام عدالت کیفری به نظر می‌رسد ولی کافی نیست. مدل‌ها و برنامه‌ها و اهداف و فلسفه عدالت ترمیمی همگی دورنمای زیبا و خواستنی از استقرار یک نظام عدالت کیفری ایدئال ترسیم می‌کنند اما توانسته‌اند آن‌طور که در تئوری موفق بوده‌اند، در عرصه عمل نیز موفقیت‌های چشمگیری کسب نمایند. فلذا بررسی کارشناسی چالش‌های عدالت ترمیمی به صورت همه‌جانبه و در سطح جهانی به منظور کاهش خطاهای احتمالی، ضرورت دارد.
- ۲- با وجود انتقادات موجود، این نظریه جایگاه خاصی در نظام عدالت کیفری به خود اختصاص داده است که نمی‌توان از آن چشم‌پوشی کرد و باید از تبدیل چالش‌های آن به فرصت‌های طلایی، بهره‌برداری کامل نمود. برای دستیابی به این مهم پیشنهادهای زیر مناسب به نظر می‌رسد:
  - ۱- ضرورت تحلیل و تبیین و سپس توسعه و بسط نهادهای اسلامی عدالت ترمیمی نظیر توبه، عفو، قاعده درأ، حکمیت، شفاعت و نهادهای مشابه و به‌کارگیری آنها به عنوان مکمل گفتمان غربی عدالت ترمیمی با برگزاری نشست‌ها و گردهمایی‌های صمیمانه علمی مبتنی بر تعامل بین اندیشمندان و نظریه‌پردازان اسلامی و غیراسلامی اعم از داخلی و خارجی در تحلیل نهادهای عدالت ترمیمی اسلام و بررسی امکان ادغام آنها با گفتمان غربی عدالت ترمیمی؛
  - ۲- ضرورت پیوند نزدیک‌تر و تعامل بیشتر اندیشمندان اسلامی و غیراسلامی اعم از داخلی و خارجی در جهت تبادل و تضارب اندیشه‌ها و آرای جدید بدون اعمال هرگونه تعصب و جانب‌داری و تنها بر اساس اقتناع علمی و منطقی به‌ویژه در تهیه و تدوین و تصویب قوانین پیشنهادی جدید نظیر لایحه عدالت ترمیمی تنظیمی دولت دهم از طریق تعریف پروژه‌ها و طرح‌های تحقیقاتی و پایان‌نامه‌ها و رساله‌هایی که در راستای دستیابی به نتیجه مذکور، معدّ و مهمل باشند؛
  - ۳- تشکیل کمیته مشترک نظارتی بر تضارب آرا و نظرات افراد بند دو به منظور جلوگیری از دوباره‌کاری و موازی‌کاری و اتلاف وقت و هزینه؛
  - ۴- استفاده از تجربیات و آزمون و خطاهای کشورهای که این تئوری را اجرایی نموده و به آن جامه عمل پوشانده‌اند.

«همایش بین‌المللی عدالت ترمیمی و پیشگیری از جرم» با موضوع «بسترهای فرهنگی عدالت ترمیمی در ایران»، ۱۳۹۵، <http://isa.org.ir>.

فهرست منابع

- الف) منابع فارسی
- اکبری، جهاندار، محمد آشوری، محمدعلی اردبیلی و علی صفاری. «فلسفه کیفر حبس در نظام تقنینی معاصر ایران». فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری ۴۵(۱۳۹۹): ۴۰-۱۱.
- برهانی، محسن و المیرا نوری زینال. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- حدادزاده نیری، محمدرضا. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- خاقانی اصفهانی، مهدی و سامان عبدالهی. «مجازات نظارت الکترونیکی؛ خلأقیتی میان رشته ای در کیفرشناسی، علوم انتظامی سیاست جنایی». فصلنامه علمی - تخصصی دانش انتظامی لرستان ۳(۱۳۹۴): ۱-۲۲.
- چراغی نوید، زهرا. «چالش‌ها و موانع اجرای عدالت ترمیمی در نظام کیفری ایران». پایان نامه ارشد، اصفهان: دانشگاه شهید اشرفی اصفهانی، ۱۳۹۵.
- رحیمی نژاد، اسماعیل. «مبانی نظری عدالت ترمیمی». دوفصلنامه علمی - تخصصی علامه ۱۰(۲۹) (۱۳۸۹): ۶۷-۸۶.
- سماواتی پیروز، امیر. جرم، بزه‌دیدگان و عدالت، مقالاتی در مورد اصول و رویه. چاپ دوم. تهران: خلیلیان، ۱۳۹۰.
- شیرینی، عباس. «فرآیندهای عدالت ترمیمی». مطالعات پیشگیری از جرم ۱۱(۱۳۸۵): ۵۴-۱۷.
- شیرینی، عباس. عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- صفاری، علی. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- عباسی، مصطفی. افق‌های نوین عدالت ترمیمی میانجیگری کیفری. چاپ اول. تهران: دانشور، ۱۳۸۲.
- عطاشنه، منصور و امیر ایرانی. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- غلامی، حسین، «عدالت ترمیمی، اصول و روش‌ها». دانش انتظامی ۵(۴) (۱۳۸۲): ۵۵-۳۶.
- غلامی، حسین. عدالت ترمیمی. چاپ هفتم. تهران: سمت، ۱۳۹۷.
- ماکسل، گابریل و الیسون موریس. «عدالت ترمیمی الگوی جدید تفکر در امور کیفری». ترجمه حسین غلامی. پژوهش حقوق و سیاست ۹(۱۳۸۲): ۲۰۴-۱۸۳.
- زهر، هوارد، «اصول عدالت ترمیمی»، ترجمه حسین غلامی. اصلاح و تربیت ۱۲۴(۱۳۹۱): ۳۷-۳۴.
- زهر، هوارد. کتاب کوچک عدالت ترمیمی. ترجمه حسین غلامی. تهران: مجد، ۱۳۸۸.
- ساریخانی، عادل و مهدی خاقانی. «نقد عدالت کیفری ترمیمی در گفتمان جرم‌شناسی غربی از منظر سیاست جنایی اسلام». کاوشی نو در معارف قرآنی ۱۱(۱۳۹۱): ۴۹-۶۳.
- کوشکی، غلامحسین و موسی حسین وند. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- سلمان کونانی و غلامحسین آماده. «منطق و روش عدالت ترمیمی در مواجهه با جرم و بزهکاری (با تندی بر رویکرد ترمیمی قانون آیین دادرسی کیفری)». فصلنامه پژوهش‌های حقوقی قضایی ۱(۱۳۹۷): ۸۲-۵۷.
- میروحیدی، وحید و علی مزیدی شرف آبادی. «کارایی عدالت ترمیمی و چالش‌های اجرایی آن در قوانین کیفری ایران». مجله حقوقی دانشگاه اصفهان ۳(۱۳۹۹): ۲۵-۴۵.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، محمدرضا شادمانفر و عبدالعلی توجهی. «اصلاح ذات‌البین و نظریه عدالت ترمیمی». فصلنامه مدرس علوم انسانی ۱۲(۳) (۱۳۸۷): ۲۲۲-۱۹۳.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. «بسترهای فرهنگی عدالت ترمیمی در ایران». سخنرانی در پنجمین نشست

پیش‌همایش «همایش بین‌المللی عدالت ترمیمی و پیشگیری از جرم» با موضوع «بسترهای فرهنگی عدالت ترمیمی در ایران»، ۱۳۹۵، <http://isa.org.ir>.

- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. «از عدالت کیفری «کلاسیک» تا «عدالت ترمیمی». مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۹ و ۱۰ (۱۳۸۲): ۳-۳۸.

- نوبهار، رحیم. دانشنامه عدالت ترمیمی. چاپ اول. تهران: میزان، ۱۳۹۶.

(ب) منابع خارجی

- Ashworth, Andrew. "Is restorative justice the way forward for criminal justice ?". In *Restorative justice How it work?* edited by Marian Liebmann, 347-376. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2007.

- Young, Richard. "Restorative justice and corporate victims" In *New Visions of crime victims*, edited by Caroline Hoyle and Richard Young, 133-172. Centre for Criminological Research University of Oxford, 2002.

